

Prof. dr Željko BJELAJAC¹

Harmonizacija nacionalnog zakonodavstva sa evropskim standardima u pogledu zaštite ljudskih prava žrtava trgovine ljudima

APSTRAKT

U demokratskim društvima, ljudska prava, odnosno prava i potrebe ljudi određuju standarde državnih radnji. Evropski standardi podstiču državne institucije da ne služe bilo kom fundamentalnom rezonu, već isključivo rezonu koji ima za cilj zaštitu ljudskih prava. Kao ni u jednom drugom segmentu zaštite ljudskih prava postignut je opšti konsenzus među državama članicama EU da se zaštite ljudska prava žrtava trgovine ljudima, jer je trgovina ljudima prepoznata kao ekstremna oblik povrede ljudskih prava. Trgovina ljudima je kompleksna pojava, pa u vezi sa tim razvoj međunarodnog prava i zaštite prava žrtava ima dugu i raznoliku istoriju. Evropski standardi potenciraju čitav korpus prava žrtve u kontekstu krivičnog postupka u predmetima trgovine ljudima. Proces implementacije evropskih standarda u nacionalne zakonodavne okvire, u pogledu suzbijanja trgovine ljudima, opterećen je brojnim objektivnim poteškoćama, iako je primetan konstantan napredak u pogledu zaštite ljudskih prava žrtava trgovine ljudima. Aktuelna gledišta u tretiranju fenomena trgovine ljudima ne posmatraju samo ovaj problem kao društveni, već i kao bezbednosni. U prilog tome svedoče i aktivnosti NATO, a postoji i tendencija Vojske Srbije za pomoć civilnim strukturama u ovom domenu.

Ključne reči: Ljudska prava, trgovina ljudima, zaštita žrtava trgovine ljudima, evropski standardi, međunarodno pravo, bezbednost, NATO, civilno-vojna saradnja, Vojska Srbije.

Uvod

Trgovina ljudima je globalni fenomen koji intenzivno pogađa države u ekonomskoj i političkoj tranziciji i postkonfliktnom stresu. To nije individualni fenomen koji ugrožava ograničen broj ljudi, već se radi o fenomenu koji ima

¹ Pravni fakultet za privredu i pravosuđe Univerziteta Privredna akademija u Novom Sadu.

duboke društvene i ekonomske implikacije, čijoj ekspanziji pogoduje globalizacija i upotreba novih tehnologija. Ova pojava prisutna je na svakom kontinentu, svakom regionu sveta, uz tendenciju permanentnog rasta. Žrtve mogu biti svi: žene, muškarci, devojčice, dečaci. Podaci koji se povezuju sa ovim fenomenom zabrinjavajući su. Dok se istraživanja i procene mimoilaze, sa sigurnošću se može istaći da se godišnje globalno trguje stotinama hiljada ljudskih bića, a globalni promet koji se ostvaruje od ovog oblika kriminala, prema procenama Centra UN za suzbijanje međunarodnog kriminala, odmah je po konkurentnosti sa prometom ostvarenim od trgovine narkotika. Vidovi eksploatacije iz kojih se akumulira velika dobit međusobno se razlikuju, ali svi podrazumevaju nasilnu eksploataciju i zloupotrebu ljudskih bića i njihovih prava. Oblici eksploatacije mogu imati širok dijapazon, od seksualne eksploatacije, eksploatacije radne snage, uključivanja u kriminal, ugovorenih brakova, donacije organa, do prisilne vojne službe. Principi i smernice koje su preporučile UN o ljudskim pravima i trgovini ljudima, počinju sa naslovom „Primat ljudskih prava”. Trgovina ljudima predstavlja grubo kršenje ljudskih prava, pa bi stoga trebalo da bude prepoznatljiva i kao najekstremniji oblik povrede ljudskih prava. Žrtvama se uskraćuju prava na život, rad, obrazovanje, dostojanstvo, sigurnost, pravo na jednakost, slobodu kretanja, pravo na zdravlje i dr. Žene žrtve trgovine ljudima, prilikom seksualne eksploatacije nisu u situaciji da sprovedu mere normalne zdravstvene zaštite, pa je zastupljenost *HIV/AIDS* kod njih procentualno najizraženija, čime se poništava pravo na život i pravo na zdravlje, kao i koncept ljudskog dostojanstva, suprotno međunarodnim normama i postavljenim civilizacijskim standardima. Politika EU u oblasti ljudskih prava, odnosno poštovanje evropskih standarda značaja prava žrtve, ne samo u širem kontekstu, već i u pogledu krivičnog postupka u predmetima trgovine ljudima, daje nam pozitivan obrazac za implementaciju u naše zakonodavne okvire, tim pre jer je Srbija spoznala trgovinu ljudima kao složen i dinamičan društveni fenomen koji zahteva sveobuhvatan društveni odgovor u smislu primene efikasnih mera prevencije, suzbijanja, sankcionisanja počinitelaca i zaštitu prava žrtava. Aktuelna gledišta u tretiranju fenomena trgovine ljudima, sugerišu da to nije samo društveni, već i bezbednosni problem. Takav stav zauzeo je i NATO, donevši Program za borbu protiv trgovine ljudima. Nesumnjivo da će i Vojska Srbije, koja teži obezbeđivanju kompatibilnosti sa standardima i procedurama NATO, zbog učešća u mirovnim operacijama van teritorija naše zemlje, ali i prevashodno zbog društvene odgovornosti koju ima, kroz mehanizme civilno-vojne saradnje pronaći svoju ulogu u borbi protiv trgovine ljudima i zaštiti prava žrtava.

Politika EU u oblasti zaštite ljudskih prava

Politika na polju zaštite ljudskih prava nije izvorni zadatak Evropske zajednice, ali značaj tog pitanja proističe iz delokruga tradicionalnog angažmana Evropske zajednice i naposljetku političke samospoznaje Evropske unije. U postupcima utemeljivanja i identifikacije organa Evropske unije, u procesima proširenja i u spoljnopolitičkim odnosima Evropske zajednice, zaštita i poštovanje ljudskih prava nameće se kao imperativ primarnog interesovanja i suštinskog određenja prema svakoj državi posebno, u složenim fazama integracija. Evropska zajednica intenzivirala je svoje međunarodne aktivnosti u kontekstu zaštite i unapređenja ljudskih prava i demokratizacije, od početka devedesetih godina prošlog veka, sveobuhvatnijim uvođenjem klauzula o demokratiji i ljudskim pravima u sporazume sa trećim zemljama. Takav odnos izražen je kroz jasno pozicioniranje ciljeva u vezi sa poštovanjem ljudskih prava i osnovnih sloboda, razvojem i jačanjem demokratije i pravne države, unapređenjem i održanjem mira, stabilnosti i blagostanja, i dr. Navedeni ciljevi proklamovani su u ugovornim osnovama (Preambula čl. 2, 6, 7, 11, 13, 19, 49. Ugovora o Evropskoj uniji, čl. 60, 133, 177, 300, 308, 310. Ugovora o osnivanju Evropske zajednice) i međunarodnopravnim okvirima gde posebno mesto zauzimaju: Opšta deklaracija o ljudskim pravima; Pakt o građanskim i političkim pravima; Pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima; Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, i dr. Strategija afirmacije i razvoja demokratije i pravne države, kao i zaštita ljudskih prava i osnovnih sloboda, pripadaju ciljevima zajedničke spoljne i bezbednosne politike EU (ZSBP), što se može uočiti u čl. 11. UEU. Evropska unija raspolaže širokim opsegom mogućnosti u delokrugu zaštite ljudskih prava. U tom pravcu može da koristi određene instrumente, kao što su: diskretna i javna ocena situacije u oblasti ljudskih prava, politički dijalog, odlaganje, prekid i okončanje ugovornih obaveza i ugovora, klauzule o demokratiji i ljudskim pravima u sporazumima sa trećim zemljama, koordinisano postupanje država EU u relevantnim međunarodnim organizacijama, ekonomske sankcije, povezivanje vojnog instrumentarijuma za rešavanje problema i prevenciju sukoba, razvoj programa kao što je Evropska inicijativa za unapređenje i zaštitu ljudskih prava. Saradnjom i konsultacijama država članica EU u okviru Saveta Evrope, Organizacije za bezbednost i saradnju u Evropi i Ujedinjenih nacija, EU čini pokretačku snagu u kodifikovanju i izgradnji mehanizama zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda. Istupanjem u prilog zajedničkih stanovišta ZSBP i koordinisanim delovanjem u međunarodnim telima i konferencijama (čl. 19 UEU) omogućena je jedinstvena pregovaračka pozicija država EU, koju odlikuje usaglašeno delovanje. EU je postigla uspeh u ukidanju smrtne kazne i u pregovorima o statusu Međunarodnog krivičnog suda (Rim 1998). Boreći se

protiv smrtne kazne, EU je u međuvremenu formulisala smernice za ophođenje sa trećim državama koje je primenjuju. EU je pozvala SAD da stavi moratorijum na izricanje smrtne kazne i njenu zabranu, a zabranu mučenja, koju priznaju sve države EU, unela je u Povelju o osnovnim pravima.² Od početka devedesetih godina prisutan je konstantan porast trgovine ljudima, posebno u delu Jugoistočne Evrope. Ta činjenica predstavljala je i još predstavlja veliki problem s aspekta ljudskih prava, naročito u pogledu izazova u domenu sprovođenja zakona i rada pravosudnih sistema. Stoga, kao ni u jednom drugom segmentu zaštite ljudskih prava, postignut je opšti konsenzus među državama članicama Evropske unije, da se zaštite ljudska prava žrtava trgovine ljudima, što je i elementarni preduslov za delotvornu akciju borbe protiv trgovine ljudima. Takva izražena svest zahteva koordinirani pristup na nacionalnim, regionalnim i međunarodnim nivoima uz harmonizaciju relevantnih propisa i elemenata celovite strategije za suzbijanje trgovine ljudima, jer borba protiv ove pošasti uporedo sa borbom protiv terorizma i trgovine narkoticima naznačena je kao prioritet političkih zvaničnika širom sveta. Iskorenjivanje „zla savremenog čovečanstva” preraslo je u globalni posao. Naime, koristiti ljude kao robove za rad u fabrikama, hotelima, domaćinstvima, trgovati njima kao običnim stvarima, kao robom, prevashodno u cilju seksualne eksploatacije, nipodaštavati najelementarnija ljudska prava, jeste zapravo svojevrsan raskorak između savremenih dostignuća civilizacije i, kako se često ističe, nezajažljivih ljudskih poriva. Zato odgovor na trgovinu ljudima mora biti fokusiran na zaštitu ljudskih prava trgovanih osoba.

Ljudska prava kao polazni osnov za suzbijanje trgovine ljudima

Trgovina ljudima, posebno u pogledu seksualne eksploatacije, odražava visokoprofitabilnu, niskorizičnu kriminalnu delatnost koja uništava kvalitet života njenih žrtava. Taj zločin podrazumeva savremeno porobljavanje permanentno izloženih žena i devojaka. U većini slučajeva nivo fizičkog i psihičkog oštećenja nanesenog žrtvama trgovine ljudima, tako je ozbiljan i trajan da uopšte nije moguće medicinski iznova izbalansirati i osposobiti žrtve do kvalitetnog nivoa fizičkog i mentalnog zdravlja.³ U praksi se pokazalo da države primenjuju različite modele odgovora na fenomen trgovine ljudima u zavisnosti od njihove percepcije te pojave. U tom kontekstu, analizirajući postojeće stavove i procedure, mogu se

² Izabel Tanous, *Europa von a bis z Taschenbuch der europaischen Integration*, Europa Union Verlag GmbH, Bon, 2002, p. 202.

³ Ž. Bjelajac, *Trgovina ljudima, uzroci i posledice*, Beograd, 2005, str. 127.

diferencirati tri osnovna pristupa. *Prvi pristup* naginje ignorisanju kompleksnosti fenomena trgovine ljudima, fokusirajući se na ilegalnu migraciju i prostituciju žrtve, pa shodno tome mehanički primenjuju zakone što rezultira zatvaranjem i deportovanjem žrtve, pod izgovorom povrede propisa o prostituciji ili migraciji ili propisa o sprečavanju prenosa veneričnih bolesti. Takav pristup, ne samo da vređa osnovna prava žrtve da bude identifikovana kao žrtva surovog zločina kojoj treba pružiti mogućnost u procesu rehabilitacije, već takvi nepromišljeni postupci idu u korist organizovanom kriminalu, ne dozvoljavajući deportovanoj žrtvi da se izvuče iz mračnog kruga nasilja. Kad se jednom vrate kući one mogu biti progonjene zbog korišćenja falsifikovanih isprava, ilegalnog napuštanja države ili ponovo zbog rada u seksualnoj industriji. *Drugi pristup* fokusiran je na kontrolu kriminala, dajući akcenat na važnost delotvornog vođenja istraga i gonjenja trgovaca ljudima. U tom kontekstu žrtva se shvata prvenstveno kao potencijalni svedok. Logika takvog pristupa nema realistični pogled, jer zahtevati od žrtve koja je pretrpela teško nasilje da se mentalno suoči sa tim sećanjima, prouzrokuje štetne posledice po njeno zdravlje, ali predstavlja i povredu njenih ljudskih prava. Naime, umesto davanja sveobuhvatne pomoći trgovanim osobama zbog njihovog statusa i prava kao žrtve, nudi se saradnja sa vlastima države-destinacije, kao nagrada za doprinos u gonjenju počinitelja. *Treći pristup* apostrofira ljudska prava trgovanih osoba. Principi i smernice koje su preporučile UN, o ljudskim pravima i trgovini ljudima, počinju naslovom „Primat ljudskih prava”. Prvi preporučeni princip glasi: „Ljudska prava trgovanih osoba, bit će u središtu svih napora, sprečavanja i borbe protiv trgovine ljudima, kao i zaštita, pomoć i davanje naknade žrtvama.” Trgovina ljudima mora biti prepoznata kao ekstreman oblik povrede ljudskih prava. Zaista, čini se da, osim ako šteta nanесena žrtvama ne postane primarni fokus politike suzbijanja trgovine ljudima, države neće želeći da smeste trgovinu ljudima visoko na listi pitanja prioriteta i da će naginjati tumačenju trgovine ljudima kao „gnjavaže”, pre nego li smeštanju u kontekst teškog nasilja i povrede ljudskih prava.⁴ Trgovina ljudima predstavlja grubo kršenje ljudskih prava. Žrtvama trgovine ljudima uskraćuju se prava na: život, rad, obrazovanje, dostojanstvo, sigurnost, pravo na jednakost, pravo na zdravlje, slobodu kretanja i dr.⁵ Deklaracija UN o osnovnim principima pravde za žrtve uspostavila je jasne standarde pravičnosti za žrtve zločina, uključujući i:

- pravo da se bude tretirana s poštovanjem i uvažavanjem;
- pravo da se bude obaveštena o napredovanju slučaja, pravo na punomoćnika i pravo na aktivno učestvovanje u procesu donošenja odluka;

⁴ IOM (2000), str. 295.

⁵ Ž. Bjelajac, *Moderno ropstvo*, DTA, Beograd, 2008, str. 40.

- pravo da se bude upućena na adekvatne službe za podršku;
- pravo na zaštitu fizičke sigurnosti;
- pravo na privatnost; i
- pravo na naknadu kako od počinitelja tako i od države.

Imajući u vidu navedeno, potpuno je opravdano izvesti zaključak da se pristup koji zagovara ljudska prava pokazao najdelotvornijom polaznom osnovom za primenu zakona i zato se ovaj pristup ne može posmatrati kao kontradiktornost, već kao poboljšanje pristupa borbi protiv kriminala.

Evropski standardi u pogledu koncepta ljudskih prava i uloge pravosuđa

Podrazumeva se da se koncept ljudskih prava zasniva na polaznoj pretpostavci jednakog dostojanstva za sve ljude. U svim temeljnim analitičkim pristupima ljudsko dostojanstvo je identifikovano kao bazna referentna tačka ocenjivanja i društvene akcije, što podrazumeva i uključivanje pravnog sistema, gde se ne dopušta da jedna osoba bude stavljena na raspolaganje drugoj osobi ili pak drugoj socijalnoj skupini ili većini. Iz ovog ugla, evidentno je da je nasilje koje se upotrebljava za potčinjavanje jedne osobe interesima druge osobe ili grupe, flagrantna povreda dostojanstva žrtve. Stoga, priznavanje pravde žrtvi jeste zapravo ponovna afirmacija njenog dostojanstva i prava koja čine osnovu njenog društvenog bića i postojanosti, što je jedna od centralnih funkcija pravosuđa. Jedan od značajnih standarda Evropske zajednice jeste poštovanje principa nepostojanja diskriminacije. Kako je društvena diskriminacija jedan od vodećih uzroka nasilja, države moraju biti posebno pažljive, kako ne bi doprinele ugrožavanju marginalizovanih društvenih grupa, posebno migranata, jer ih nepostojanje njihove društvene integracije čini visokopodložnim eksploataciji. Koncept ljudskog dostojanstva nije prvenstveno dizajniran kako bi podsticao društvenu poziciju poštovanih, moćnih i uticajnih. Praktično, ovaj je koncept mnogo više relevantan u pogledu društveno zapostavljenih osoba ili takvih osoba čije ponašanje može biti pod znakom pitanja ili čak očigledno nezakonito. Ipak, ljudsko dostojanstvo i ljudska prava pripadaju svim osobama nezavisno od njihovog ponašanja. Ona se ne moraju zaslužiti i stoga se ne mogu izgubiti.⁶ U prošlosti je dominiralo suženo razumevanje ljudskih prava, gde su države imale odgovornost isključivo za svoje vlastite postupke. Međutim, sa razvojem

⁶ Angelika Kartusch, Katharina Knaus, Gabriele Reiter, *Bekämpfung des Frauenhandels nach internationalem und österreichischen Recht*, Wien, 2000, p. 199.

demokratije došlo je do evolucije međunarodnog prava, što je rezultiralo priznanjem standarda „dužne pažnje”, što podrazumeva da država mora reagovati sa dužnom pažnjom kako bi predupredila, istražila i kaznila nasilne radnje kada ih počinu osobe koje nisu iz državnih struktura. Ovo se posebno odnosi na sprečavanje nasilja. U demokratskim društvima, ljudska prava odnosno potrebe i prava ljudi, određuju standarde državnih radnji. Evropski standardi podstiču državne institucije da ne služe bilo kom fundamentalnom rezonu, već isključivo rezonu koji ima za cilj zaštitu ljudskih prava, kao što su pravo na zdravlje, socijalnu pomoć, sigurnost, obrazovanje, itd. Uzimajući u obzir navedeno, od ključne važnosti je i to da legitimitet pravosudnog sistema, u pogledu krivičnog dela trgovine ljudima, zavisi od sposobnosti zaštite ljudskih prava o kojima se radi, vodeći računa ne samo o pravima žrtve i potencijalnih žrtava, već uzimajući u obzir i prava počinitelja i drugih učesnika postupka.

Razvoj međunarodnog prava u vezi sa trgovinom ljudima i zaštitom prava žrtava

Postoji duga i raznolika istorija međunarodnih dokumenata koja se odnose na trgovinu ljudima. Ta raznolikost stvarala je poteškoće međunarodnoj zajednici u ostvarivanju konsenzusa po tim pitanjima. Istorija u tom domenu počinje Međunarodnim sporazumom o suzbijanju trgovine belim robljem, koja datira još iz 1904. godine. On nije bio usmeren na zaštitu žrtava već na kažnjavanje počinitelja, pa zato nikada nije bio delotvoran. Nekoliko godina kasnije, tačnije 1910, usvojena je značajna Međunarodna konvencija o suzbijanju trgovine belim robljem, gde je više zemalja preuzelo obavezu kažnjavanja počinitelja. Konvencija za suzbijanje trgovine ženama i decom pod pokroviteljstvom Lige naroda doneta je 1921. godine, a potom je 1933. doneta Međunarodna konvencija za suzbijanje trgovine punoletnim ženama. Naposljetku UN su ove četiri konvencije objedinile u Konvenciju za suzbijanje trgovine ljudima i eksploataciju prostitucije drugih osoba iz 1949. godine. U interesu sagledavanja celovitije slike, potrebno je istaći da države potpisnice imaju dužnost zaštite ljudskih prava osoba koje su žrtve trgovine ljudima, i to u skladu sa sledećim dokumentima:

- Opšta deklaracija o ljudskim pravima;
- Međunarodni sporazum o građanskim i političkim pravima;
- Međunarodni sporazum o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima;
- Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena;
- Konvencija protiv mučenja i ostalog surovog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja;

- Konvencija o pravima deteta;
- Konvencija o zaštiti prava radnika migranata i članova njihovih porodica;
- Konvencija o ropstvu;
- Dodatna konvencija o ukidanju ropstva, trgovine robljem i institucija i odnosa sličnih ropstvu;
- Konvencija Međunarodne organizacije rada br. 29 koja se odnosi na prisilni rad; i
- Konvencija Međunarodne organizacije rada br. 105 koja se odnosi na ukidanje prisilnog rada.

Navedenim se ne iscrpljuje niz međunarodnih dokumenata kojima se na eksplicitan način štite ljudska prava. Neophodno je na ovom mestu pomenuti Evropsku konvenciju o zaštiti ljudskih prava i Povelju o osnovnim pravima Evropske unije. Članom 4. Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda koja je zaključena u Rimu 14. novembra 1950. godine, zabranjuje se ropstvo i ropstvu sličan odnos, prisilni ili obavezni rad, što se ponavlja i u članu 5. Povelje. Takođe poput Povelje Evropske unije, Statutom Međunarodnog krivičnog suda usvaja se koncept ropstva u odnosu i na način da se izrekom pominje trgovina ljudima u istoj odredbi u kojoj se navode ropstvo i prisilni rad.

Protokol Ujedinjenih nacija o trgovini ljudima

Na međunarodnom i regionalnom nivou do pre jedne decenije nedostajala je opšta i pravno obavezujuća definicija trgovine ljudima, pa su različiti nacionalni i međunarodni subjekti koristili razne definicije. Donošenjem Protokola Ujedinjenih nacija za sprečavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, posebno ženama i decom (*Protocol to prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, especially Women and Children – UN – TrafProt*), kojim se dopunjava Konvencija UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminaliteta (*Convention Against Transnational Organized Crime – UN – TOCC*), situacija se popravila.⁷ Protokol je postavio apsolutne standarde za borbu protiv trgovine ljudima i u mnogim državama izrađeni su i doneti zakoni koji se temelje na odredbama ovog Protokola. U članu 3. Protokola temeljni pojmovi definišu se na način:

⁷ Protokol Ujedinjenih nacija za sprečavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, posebno ženama i decom kojim se dopunjava Konvencija UN protiv transnacionalnog kriminaliteta; sve države Južne i Jugoistočne Evrope potpisale su taj Protokol i opštu UN Konvenciju protiv transnacionalnog organizovanog kriminala (UN – TOCC), decembar 2000.

(a) „Trgovina ljudima” znači vrbovanje, prevoz, transfer, pružanje skloništa i prihvatanje osoba, pomoću pretnje ili upotrebe sile ili drugih oblika prinude, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe ovlašćenja ili položaja bespomoćnosti ili davanje ili primanje plaćanja ili sredstava da bi se postigao pristanak osobe koja ima kontrolu nad drugom osobom, a u svrhu iskorišćavanja. Iskorišćavanje će uključivati barem iskorišćavanje prostitucije drugih osoba ili drugih oblika seksualnog iskorišćavanja, prisilni rad i usluge, ropstvo ili odnose slične ropstvu, služinsko ropstvo ili odstranjivanje organa;

(b) Pristanak žrtve trgovine ljudima na nameravano iskorišćavanje iz stava (a) ovog člana neće se uzimati u obzir u slučajevima kada je bilo korišćeno bilo koje sredstvo iz stava (a);

(v) Vrbovanje, prevoz, transfer, pružanje skloništa ili prihvatanje nekog deteta u svrhu iskorišćavanja smatraće se „trgovinom ljudima”, čak i ako ne uključuju neko od sredstava iz stava (a) ovog člana;

(g) „Dete” ima značenje svake osobe koja ima manje od osamnaest godina.

Navedena definicija ima više pozitivnih aspekata koji reflektuju realnost fenomena trgovine ljudskim bićima. Njome se, kao prvo, trgovina ljudima ne ograničava isključivo na seksualnu eksploataciju, već se daje i naglasak na prinudni rad, služničko ropstvo, ropstvo i odnose slične ropstvu. Kao drugo, prema ovoj definiciji nije bitno hoće li se žrtva na kraju predati i pristati na eksploataciju. Time se uzima u obzir da će pristanak žrtve često biti posledica nadmoćnog, prevladavajućeg položaja počinitelja ili strukturalnih preduslova kao što su narušeni socijalni položaj žrtve u zemlji odredišta ili čak posledica poistovećivanja žrtve nasilja sa počiniteljem. U svetlu ove definicije presudno je stoga razumeti da je žrtva stavljena u položaj visoke izloženosti, a koju uzrokuju činioci kao što su izolacija žrtve, njezina ekonomska situacija ili nedostatak socijalnih resursa. Takođe, ovaj Protokol je otvorio mogućnosti šireg, adekvatnijeg tumačenja zločina trgovine ljudima i njegovog prepoznavanja u svim pojavnim oblicima. U skladu sa tom argumentacijom Međunarodna pravna grupa za ljudska prava izdala je sledeću napomenu: „Domaće zakonodavstvo treba nastaviti dalje od Protokola o trgovini ljudima i uključivati svaku domaću i prekograničnu trgovinu ljudima i treba kazniti i trgovce pojedince i organizovane zločinačke grupe. Trgovina ljudima unutar nekih zemalja podjednako je ozbiljna, ili čak ozbiljnija od prekogranične trgovine ljudima. Povrh toga, iz perspektive žrtava šteta može biti podjednako velika bez obzira na to postoji li jedan trgovac ljudima ili njih deset i bez obzira na to je li trgovina ljudima prekogranična ili se odvija unutar granica jedne države. Stoga kazne za trgovce ljudima i zaštita za prava osoba koje su žrtve trgovine ljudima trebaju

biti iste bez obzira na to je li trgovina ljudima interna ili prekogranična i bez obzira na to postoji li jedan ili dvadeset trgovaca.”⁸

Evropski standardi značaja prava žrtve u kontekstu krivičnog postupka u predmetima trgovine ljudima

Međunarodne norme u današnje vreme u potpunosti uvažavaju činjenicu da krivičnopravni postupak mora biti pošten i pravičan, ne samo prema optuženima, nego i prema žrtvama zločina. Prekretnicom u ovoj oblasti smatra se usvajanje Deklaracije o osnovnim načelima pravde za žrtve zločina i zloupotrebe moći od strane Generalne skupštine UN 1985. godine.⁹ Ova Deklaracija usvojena je konsenzusom i odražava kolektivnu volju međunarodne zajednice da se ponovo uspostavi ravnoteža između temeljnih prava osumnjičenih i počinitelja krivičnih dela s jedne strane, a sa druge strane prava i interesa žrtve. UN Konvencija o transnacionalnom organizovanom kriminalitetu (*UN – TOCC*) u kombinaciji sa UN Protokolom o trgovini ljudima, bez ikakve sumnje slovi kao prekretnica u razvoju međunarodnog prava na polju prava žrtve. Od posebne važnosti za tumačenje prava žrtava trgovine ljudima, jeste dokument koji je u maju 2002. godine objavio visoki predstavnik UN za ljudska prava, kao logičnu posledicu UN Protokola o trgovini ljudima, pod nazivom „Preporučena načela i smernice o ljudskim pravima i trgovini ljudima”.¹⁰

Prava žrtve

Osoba koja je pretrpela nasilje u svrhu podvrgavanja interesima i kontroli druge osobe, kao što je slučaj u trgovini ljudima, preživela je traumu i kao posledicu negaciju dostojanstva. Stoga, krivičnopravni sistem mora osigurati pravdu za žrtvu kroz efikasnu istragu, krivično gonjenje i suđenje trgovcima ljudima. Od presudnog je značaja, da se takva osoba uvaži kao žrtva nasilja koja ima pravo na sud, rehabilitaciju i pravnu satisfakciju. Član 13. Evropske konvencije o ljudskim pravima „zahteva, osim plaćanja naknade u slučajevima kada je to primereno i temeljitu i delotvornu istragu koja je sposobna da dovede

⁸ Ann D. Jordan, *The Annotated Guide to the complete un Trafficking Protocol*, Washington, 2002, p. 13.

⁹ UN Deklaracija o osnovnim načelima pravde za žrtve zločina i zloupotrebe moći (UN Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power) usvojena putem Rezolucije Generalne skupštine 40/34 od 29. novembra 1985. godine.

¹⁰ Preporučena načela i smernice o ljudskim pravima i trgovini ljudima, E (2002) 68/Add. 1 od 20. maja 2002. godine.

do identifikacije i kažnjavanja onih koji su odgovorni za lišavanje života i koja uključuje delotvoran pristup oštećenog u svim fazama istražnog postupka”.¹¹ U tom smislu pravo žrtve na *delotvorno pravno sredstvo* jeste jedno od važnijih prava. Jedan od pokazatelja uvažavanja značaja položaja žrtve u krivičnom postupku jeste onaj u sklopu kojeg organi pravosuđa pružaju informacije žrtvi o toku njezinog predmeta. Pristup pravosudnom sistemu, odnosno *pravo žrtve da bude prisutna i da bude saslušana* pružaju osećaj da žrtva ima mogućnost da izrazi svoje stavove i želje, što može delovati kao oblik svojevrstne rehabilitacije žrtve uz sticanje poverenja prema službenim organima. Pravosudni sistem, odnosno tužioci i sudije, imaju zapaženu ulogu u delu osiguranja, poštovanja i korektnosti, tj. uljudnog tretmana prema žrtvi. *Postupanje prema žrtvama saosećajno, s poštovanjem i uvažavanjem*, doprinosi ne samo potenciranju ljudskih prava, već i preduslova rehabilitacije i reintegracije u normalan život, ali i naposljetku većoj spremnosti da pruže pomoć u svim fazama istrage i sudskom procesu. *Pravo žrtve da bude informisana o njezinim pravima* na jeziku koji razume uz upoznavanje sa pravnim sistemom određene zemlje, uz davanje relevantnog pravnog saveta i pružanja pravne pomoći, veoma je važan preduslov za dalje postupanje. S obzirom na to da su žrtve trgovine ljudima i njihove porodice posebno izloženi rizicima zastrašivanja i odmazde u svim fazama krivičnog postupka, *pravo žrtve na bezbednost* podrazumeva mere koje žrtvu štite od ponovne viktimizacije. Ovo pravo je od izuzetne važnosti, jer se zna da su trgovci naročito zainteresovani za sprečavanje žrtve u davanju iskaza uz nastojanje da se osvete za svaki doprinos koji je žrtva dala u krivičnom postupku protiv njih. Evropska konvencija implicira *pravo na preventivne mere zaštite*. Ona u datim okolnostima podstiče obavezu službenih organa da preduzmu preventivno-operativne mere u cilju zaštite pojedinca čiji život je izložen opasnosti od krivičnog dela drugog pojedinca.¹² *Odluka o deportovanju osobe* značajno utiče na prava te osobe u pogledu trenutne situacije, ali i na ostatak njezinog života. Zato je neophodno da ovu odluku donese sud ili da se ista donese pod strogom kontrolom suda, vodeći računa o svim okolnostima slučaja, odnosno prevashodno o rizicima kojima žrtva može biti izložena i zaštititi njenih ljudskih prava. *Pravo na oporavak, pomoć u procesu oporavka i zaštita od sekundarne viktimizacije* ugrađeni su u član 6. stava 3. UN Protokola o trgovini ljudima, gde se naglašava: „Svaka će država potpisnica razmotriti donošenje mera kako bi se pobrinula za fizički, fiziološki i socijalni oporavak žrtava

¹¹ Evropski sud za ljudska prava: *Avsar protiv Turske*, § 430, 10. 06. 2001; *Ekimci protiv Turske*, §157, 16. 06. 2002; *Semse Önen protiv Turske*, § 100, 14. maj 2002.

¹² Evropski sud za ljudska prava: Predmet *Mastromatteo protiv Italije*, 24. oktobar 2002, §67.

trgovine ljudima, uključujući u odgovarajućim slučajevima i saradnju s nevladinim organizacijama, ostalim relevantnim organizacijama i drugim elementima građanskog društva, a naročito za obezbeđivanje:

- (a) odgovarajućeg smeštaja;
- (b) savetovanja i informisanja u pogledu njihovih zakonskih prava, na jeziku koji žrtve trgovine ljudima razumeju;
- (v) medicinske, psihološke i materijalne pomoći;
- (g) zaposlenja, mogućnosti za obrazovanje i osposobljavanje.”

Pravo na privatnost od posebne je važnosti, naročito kada su žrtve trgovine ljudima radile u seksualnoj industriji, jer objavljivanje njihovog identiteta i sadržaja predmeta može dovesti do sekundarne viktimizacije ili vraćanja u začarani krug ponovne trgovine istim žrtvama. Pravo na privatnost ima još jednu ulogu koja je u funkciji razuveravanja i umirivanja žena koje su izložene strahu od saznanja porodice i zajednice da su se bavile prostitucijom. *Pravo na odštetu* dato je kao mogućnost koja se pruža žrtvama trgovine ljudima. UN Protokol o trgovini ljudima određuje da svaka država potpisnica mora obezbediti mehanizme u nacionalnom pravnom sistemu, kojima se žrtvama nudi dobijanje kompenzacije za pretrpljenu štetu. U UN Protokolu stoji da u primeni njegovih odredbi, države potpisnice moraju uzeti u obzir *posebne potrebe i dodatna prava žrtava dece*, ali jasno određujući da se pod pojmom „dete” podrazumeva svaka osoba koja ima manje od 18 godina. S tim u vezi deci žrtvama trgovine ljudima, kao delu najranjivije populacije, mora se pružiti odgovarajuća pomoć i pažnja, vodeći računa o njihovim posebnim svojstvima, bespomoćnosti, pravima i potrebama. Iz izloženog se zapaža da je set navedenih prava žrtava trgovine ljudima proizišao ne samo kao posledica razvoja međunarodnog prava, već i kao posledica kompleksnosti i višedimenzionalnosti fenomena trgovine ljudskim bićima, koji je u skladu sa različitim vremenskim periodima i okolnostima, upotpunjavao sadržaje i poprimao drugačije oblike.

Proces implementacije evropskih standarda u nacionalne zakonodavne okvire u pogledu suzbijanja trgovine ljudima

Srbija je spoznala trgovinu ljudima kao složen i dinamičan društveni fenomen koji zahteva sveobuhvatan društveni odgovor u smislu primene efikasnih mera prevencije, suzbijanja, sankcionisanja počinitelaca i zaštitu prava žrtava. U tom sledu Republika Srbija pokazuje spremnost i političku volju da se pridruži naporima međunarodne zajednice u borbi protiv ovog vida organizovanog kriminala, koji ima za posledicu drastično kršenje ljudskih prava

sa dugoročnim i štetnim implikacijama. Nasleđivanjem međunarodnopravnih obaveza Srbija je preuzela obavezu da primenjuje relevantne međunarodne standarde u smislu prevencije, suzbijanja i kažnjavanja trgovine ljudskim bićima i ugrađuje ih u nacionalno zakonodavstvo. U cilju suzbijanja trgovine ljudima u Republici Srbiji, aprila 2003. godine, izmenama i dopunama Krivičnog zakona Republike Srbije, novim članom 111b u duhu „Palermo protokola” uvedeno je krivično delo „trgovina ljudima”, koje je obuhvatilo sve oblike trgovine ljudima. Međutim, u praksi je došlo do problema u vezi sa primenom navedenog člana, jer je isti konzumirao i slučajeve trgovine ljudima i krijumčarenje ljudi, pa je potreba za novim zakonodavnim rešenjem i jasnijom definicijom ovih oblika kriminala predstavljala neminovnost. Zato je 1. januara 2006. godine u Republici Srbiji stupio na snagu novi Krivični zakonik koji je diferencirao i zasebno inkriminisao trgovinu ljudima i krijumčarenje, razdvajajući ih kao posebna krivična dela. U tom kontekstu trgovina ljudima sankcionisana je sledećim zakonskim odredbama:

Trgovina ljudima

Član 388.

Ko silom ili pretnjom, dovođenjem u zabludu ili održavanjem u zabludi, zloupotrebom ovlašćenja, poverenja, odnosa zavisnosti, teških prilika drugog, zadržavanjem ličnih isprava ili davanjem ili primanjem novca ili druge koristi, vrbuje, prevozi, prebacuje, predaje, prodaje, kupuje, posreduje u prodaji, sakriva ili drži drugo lice, a u cilju eksploatacije njegovog rada, prinudnog rada, vršenja krivičnih dela, prostitucije ili druge vrste seksualne eksploatacije, prosjačenja, upotrebe u pornografske svrhe, uspostavljanja ropskog ili njemu sličnog odnosa, radi oduzimanja organa ili dela tela ili radi korišćenja u oružanim sukobima, kazniće se zatvorom od dve do deset godina.

(1) Za delo iz stava 1. ovog člana učinjeno prema maloletnom licu učinilac će se kazniti kaznom propisanom za to delo i kad nije upotrebio silu, pretnju ili neki drugi od navedenih načina izvršenja.

(2) Ako je delo iz stava 1. ovog člana učinjeno prema maloletnom licu, učinilac će se kazniti zatvorom od tri do petnaest godina.

(3) Ako je usled dela iz st. 1. i 3. ovog člana nastupila teška telesna povreda nekog lica, učinilac će se kazniti zatvorom od tri do petnaest godina.

(4) Ako je usled dela iz st. 1. i 3. ovog člana nastupila smrt jednog ili više lica, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje deset godina.

(5) Ko se bavi vršenjem krivičnog dela iz st. 1. do 3. ovog člana ili je delo izvršeno od strane organizovane grupe, kazniće se zatvorom najmanje pet godina.

Krivično zakonodavstvo Republike Srbije predviđa i niz krivičnih dela koja su u vezi sa trgovinom ljudima, kao što su trgovina decom radi usvojenja (Čl. 389) i zasnivanje ropskog odnosa i prevoz lica u ropskom odnosu (Čl. 390). U glavi 18. Krivičnog zakonika Republike Srbije u krivičnim delima protiv polne slobode odredbama člana 184. i člana 185. sankcionisani su i posebni oblici trgovine decom. Takođe, u glavi 19. određena su krivična dela protiv braka i porodice, a odredbom člana 193. krivično delo Zapuštanje i zlostavljanje maloletnog lica u kome ima elemenata trgovine decom. Značajno je naglasiti da je od 1. januara 2006. godine stupio na snagu Zakon o programu zaštite učesnika u krivičnom postupku, kojim se bliže uređuju uslovi i postupak za pružanje zaštite i pomoći učesnicima u krivičnom postupku i njima bliskim licima, koji su usled davanja iskaza ili obaveštenja značajnih za dokazivanje u krivičnom postupku izloženi opasnosti po život, zdravlje, fizički integritet, slobodu ili imovinu, kao i Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, koji će imati poseban značaj sa aspekta zaštite dečijih prava i sprovođenja principa Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima deteta, kao i dva fakultativna protokola: o prodaji dece, dečijoj pornografiji i dečijoj prostituciji i o učešću dece u oružanim sukobima. Izradom strategije i njenim usvajanjem, kao i svojim dosadašnjim inicijativama i aktivnostima Srbija je zaokružila institucionalni okvir i koordinaciju aktivnosti u skladu sa međunarodnim standardima. Na republičkom nivou uspostavljen je Nacionalni mehanizam za koordinaciju aktivnosti i kreiranje politike borbe protiv trgovine ljudima. Navedeni mehanizam sastoji se iz dva nivoa: strateškog i operativnog. Strateški nivo čine: Savet za borbu protiv trgovine ljudima, Koordinator za borbu protiv trgovine ljudima, Republički tim za borbu protiv trgovine ljudima i Savetodavno telo Republičkog tima za borbu protiv trgovine ljudima. Operativni nivo čine: Pravosudni organi i policija i Služba za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima. Sigurno je da je Srbija prilagodila svoja zakonodavna rešenja aktuelnim evropskim, odnosno međunarodnim standardima sa naglaskom na zaštitu prava žrtava trgovine ljudima, ali je evidentno da i pored tog očitog napretka postoji raskorak između normativnog i stvarnog. U prilog takvim stavovima govore izveštaji mnogih relevantnih međunarodnih institucija, ali i vlada najrazvijenijih zemalja sveta.¹³ Srbija, kao i mnoge druge zemlje, nalazi

¹³ US State Department objavljuje godišnje izveštaje o stanju trgovine ljudima. U tim izveštajima Srbija je već nekoliko godina svrstana u zemlje koje ne ispunjavaju u potpunosti standarde za eliminaciju trgovine ljudima, ali čini značajne napore u tom pravcu.

se na dobrom putu procesa harmonizacije svog pravnog sistema sa evropskim standardima na mnogim poljima, pa i u domenu zaštite ljudskih prava žrtava trgovine ljudima. Nema sumnje da u tom procesu postoji dosta poteškoća koje zahtevaju rešavanje konkretnih i veoma osetljivih pitanja, posebno u delokrugu prava žrtve u pogledu krivičnog postupka u predmetima trgovine ljudima o čemu je bilo reči, ali i zaštite i pomoći koja se pruža žrtvama tokom postupka, krivičnog gonjenja i suđenja. Za postizanje standarda u ovom kontekstu potrebno je sinhronizovati više pravnih instrumenata i društvenih mehanizama u cilju zaštite ljudskih prava žrtava, što u biti zavisi kako od zrelosti demokratije u određenoj društvenoj zajednici, tako i od ekonomskih mogućnosti. To je za zemlje koje prolaze tranzicione strukturalne reforme izazov koji iziskuje posebnu pažnju i vreme, ali mu one usled opterećenosti tekućim problemima sa kojima se suočavaju očigledno ne mogu odgovoriti u celosti na adekvatan način.

Aktuelna gledišta o fenomenu trgovine ljudima kao društvenom i bezbednosnom problemu

Militarizacija regiona predstavlja takođe jedan od onih uzroka koji doprinose opstanku i ekspanziji trgovine ljudskim bićima, jer u svakoj zoni konflikta vojnici traže bordele, a ako ih nema oni se za njih grade. Ratovi na Balkanu pored niza nesreća koje su sa sobom doneli, podstakli su i stvaranje tržišta za žene – žrtve trgovine ljudima. Bosna i Hercegovina, Kosovo i Makedonija, očigledan su primer kako je priliv novca od međunarodnih mirovnih snaga uslovio procvat prostitucije. Definisana kao koncepcija „naoružanog mira”, militarizacija iziskuje dolazak većeg broja vojnika u određene postkonfliktne sredine, u kojima obično nema stabilne državne kontrole, odnosno u kojoj su državne institucije (ako ih uopšte ima) nemoćne, i u kojima ne postoje mehanizmi za sprečavanje, ne samo ovog već i drugih oblika kriminalnih delatnosti. Usled velike potražnje stvara se novo tržište seksualne industrije.¹⁴ Jedan od zaključaka Samita NATO u Istanbulu 2004. godine, koji je ostao u senci nekih „važnijih” ishoda Samita, jeste i onaj koji se odnosi na donošenje Programa NATO za borbu protiv trgovine ljudima. Ovakva odluka NATO, da se posveti suzbijanju ovog globalnog fenomena, koincidira sa incidentima u kojima su obelodanjeni podaci o učešću i ulozi mirovnih snaga UN u vezi sa seksualnim zlostavljanjem u Kongu 2003.

¹⁴ Militarizacija, kao i seks turizam, predstavljaju spoljašnje faktore koji utiču na jačanje trgovine ženama, u smislu da doprinose jačanju tržišta seksualnih usluga. Međutim, korisnici usluga žena koje su prinuđene na prostituciju nisu isključivo strani vojnici ili turisti, već (nekada u mnogo većoj meri) i lokalni muškarci (*Trgovina ženama, Priručnik za novinare*, str. 21, Astra, Beograd, 2003.

godine. Slična zlostavljanja i sudelovanje u seksualnim zločinima, uključujući i trgovinu ljudima, mirovnih snaga UN, potvrđena su i u raznim studijama nezavisnih stručnjaka i relevantnih organizacija, pa se tako pominju incidenti u Angoli, BiH, Kosovu, Somaliji, Kambodži, Mozambiku, Istočnom Timoru, Liberiji i dr. „Možda se čini neobičnim što je NATO odlučio da proglasi bezbednosnim pitanjem ono što je zapravo društveni problem ili problem policije, ali ta inicijativa odražava naglašenu svest društva da je trgovina ljudima pretnja NATO operacijama, koje i same mogu da izazovu ili pospeše potražnju za trgovinom ženama. Razne međunarodne organizacije procenile su da godišnje više stotina hiljada ljudi postanu žrtve trgovine ljudima. Trgovina ljudima je značajan izvor prihoda kriminalnim organizacijama čije aktivnosti mogu destabilizovati zvanične vlade i podrivati misije Alijanse. Stoga se ova kriminalna aktivnost mora smatrati pretnjom po bezbednost vrednom pažnje čelnika NATO.”¹⁵ Polazeći od aktuelnih društvenih kretanja na nacionalnom i nadnacionalnom nivou, koja uslovljavaju i donose dinamične i radikalne promene, u datim okolnostima, Vojska Srbije morala bi i mora se adaptirati i reformisati, što podrazumeva neke nove funkcije u društvu, u cilju ispunjavanja obaveza koje ima u odnosu na bezbednost države i njenih građana. Jedna od tih funkcija jeste i civilno-vojna saradnja koja je još uvek u razvojnoj fazi, pa zato o njoj relativno mali broj građana ima saznanja. Ta uloga je nastala u okviru analize armija iz okruženja i sveta i uz sagledavanje potreba Vojske Srbije, u nastojanjima da se uspostavi što tešnja saradnja civilnih i vojnih struktura. Neophodnost te saradnje ogleda se ne samo u kriznim situacijama, elementarnim nepogodama i katastrofama, već i u miru. „Prva misija Vojske Srbije jeste odbrana zemlje, druga misija je učesće u mirovnim operacijama, i treća misija je podrška civilnim strukturama u slučaju tehničkih, prirodnih i tehnoloških katastrofa, što će reći da civilno-vojna saradnja razvija kapacitete za sve tri misije, to znači da ima nameru da uspostavi jako dobru komunikaciju sa civilnim strukturama na teritoriji naše zemlje, da organi preko elemenata procene civilno-vojne saradnje izrade dobru bazu podataka, koja će biti korisna u procesu donošenja odluke, zatim da se obučimo da u slučaju potrebe idemo i u mirovnu misiju. Njihov rad na terenu može biti i te kako koristan za Vojsku Srbije, doprinoseći njenom međunarodnom ugledu, a time i za Republiku Srbiju. Takođe, postoji mogućnost da se realizacijom dogovorenih projekata u mirovne misije uključe i civilne strukture Republike Srbije baš zahvaljujući delovanju i radu organa civilno-vojne saradnje na teritoriji gde učestvuju u mirovnoj

¹⁵ Kit DŽ. Olred, „Borba protiv trgovine ljudima”, *Evroatlantska revija*, broj 3, 1. avgust 2006, str. 33–36.

misiji.”¹⁶ Upravo u okviru ove treće misije, Vojska Srbije treba da koristi standarde i procedure NATO, kako bi obezbedila kompatibilnost koja je neophodna za učešće u mirovnim operacijama, van teritorija naše zemlje. Program NATO usmeren ka suzbijanju trgovine ljudima, što podrazumeva i zaštitu prava žrtava, jedan je od projekata koje bi u potpunosti trebalo implementirati u normativnopravne i strateško-doktrinarne dokumente Vojske Srbije. Bez obzira na to što ova nova uloga Vojske Srbije nije profunkcionisala u punom kapacitetu u svim njenim porama, ona pretenduje da izraste u ozbiljan projekat. Iskustva koja su u tom pravcu stečena na jugu Srbije u obezbeđivanju teritorije i stanovništva, sa aspekta civilno-vojne saradnje, uvedene praktično 2007. godine, treba proširiti i na pomoć vladinom i nevladinom sektoru u rešavanju pitanja koja se odnose na borbu protiv trgovine ljudima i zaštite prava žrtava. Tim pre, jer je teritorija Kosova i dalje naznačena kao „crna tačka”, na mapi ove vrste kriminala koja u biti nipodaštavajući ljudska prava, zapravo degradira teško stečena dosadašnja civilizacijska dostignuća.

Zaključak

Trgovina ljudima je kompleksna pojava, pa u vezi sa tim razvoj međunarodnog prava i zaštite prava žrtava ima dugu i raznoliku istoriju. Evropski standardi potenciraju čitav korpus prava žrtve u kontekstu krivičnog postupka u predmetima trgovine ljudima. U postupcima utemeljivanja i identifikacije organa Evropske unije, u procesima proširenja i u spoljnopoličkim odnosima Evropske zajednice, zaštita i poštovanje ljudskih prava nameće se kao imperativ primarnog interesovanja i suštinskog određenja prema svakoj državi, posebno u složenim fazama integracija. Od početka devedesetih godina prisutan je konstantan porast trgovine ljudima, posebno u delu Jugoistočne Evrope. Ta činjenica predstavljala je i još predstavlja veliki problem sa aspekta ljudskih prava, naročito u pogledu izazova u domenu sprovođenja zakona i rada pravosudnih sistema. U praksi se pokazalo da države primenjuju različite modele odgovora na fenomen trgovine ljudima u zavisnosti od njihove percepcije te pojave. Trgovina ljudima predstavlja grubo kršenje ljudskih prava. Žrtvama trgovine ljudima uskraćuju se prava na: život, rad, obrazovanje dostojanstvo, sigurnost, pravo na jednakost, pravo na zdravlje, slobodu kretanja i dr. U demokratskim društvima, ljudska prava odnosno potrebe i prava ljudi, određuju standarde državnih radnji. Evropski standardi

¹⁶ Milenko Lalović, „Nova funkcija u Vojsci Srbije”, *Evroatlantska revija*, broj 10, 12. avgust 2009, str. 22–26.

podstiču državne institucije da ne služe bilo kom fundamentalnom rezonu, već isključivo rezonu koji ima za cilj zaštitu ljudskih prava, kao što su pravo na zdravlje, socijalnu pomoć, sigurnost, obrazovanje itd. Postoji duga i raznolika istorija međunarodnih dokumenata koja se odnose na trgovinu ljudima. Ta raznolikost je stvarala poteškoće međunarodnoj zajednici u ostvarivanju konsenzusa po tim pitanjima. Na međunarodnom i regionalnom nivou do pre jedne decenije nedostajala je opšta i pravno obavezujuća definicija trgovine ljudima, pa su različiti nacionalni i međunarodni subjekti koristili razne definicije. Donošenjem Protokola Ujedinjenih nacija za sprečavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, posebno ženama i decom (*Protocol to prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, especially Women and Children – UN – TrafProt*), kojim se dopunjava Konvencija UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminaliteta (*Convention Against Transnational Organized Crime – UN – TOCC*), postavljeni su apsolutni standardi u ovom domenu. Međunarodne norme u današnje vreme u potpunosti uvažavaju činjenicu da krivičnopравни postupak mora biti pošten i pravičan, ne samo prema optuženima, nego i prema žrtvama zločina. Od posebne važnosti za tumačenje prava žrtava trgovine ljudima, jeste dokument koji je u maju 2002. godine objavio visoki predstavnik UN za ljudska prava, kao logičnu posledicu UN Protokola o trgovini ljudima, pod nazivom „Preporučena načela i smernice o ljudskim pravima i trgovini ljudima”. Srbija je spoznala trgovinu ljudima kao složen i dinamičan društveni fenomen koji zahteva sveobuhvatan društveni odgovor u smislu primene efikasnih mera prevencije, suzbijanja, sankcionisanja počinitelaca i zaštitu prava žrtava. U tom sledu Republika Srbija pokazuje spremnost i političku volju da se pridruži naporima međunarodne zajednice u borbi protiv ovog vida organizovanog kriminala, koji ima za posledicu drastično kršenje ljudskih prava sa dugoročnim i štetnim implikacijama. Nasleđivanjem međunarodnopravnih obaveza Srbija je preuzela obavezu da primenjuje relevantne međunarodne standarde u smislu prevencije, suzbijanja i kažnjavanja trgovine ljudskim bićima i ugrađuje ih u nacionalno zakonodavstvo. Najnoviji podaci podržavaju ovakve aktivnosti na državnom nivou. Naime, u poslednjih šest godina srpska policija identifikovala je 442 žrtve „trafikinga”. One su bile plen dobro organizovanih kriminalaca iz naše zemlje, ali su se među trgovcima našli i žitelji Makedonije, Hrvatske, BiH i Turske. Više od 95 procenata su naši državljani. Alarmantni podaci MUP Srbije pokazuju da čak 60 odsto žrtava ima manje od 18 godina.¹⁷ Najrazvijenije države EU, uključujući i zemlje u regionu, ovom problemu posvećuju veliku pažnju. Zato je suzbijanje ove pošasti uporedo

¹⁷ Internet, www.naslovi.net/novosti/trgovcima_glavni_plen_deca, 06/04/2011.

sa terorizmom i trgovinom narkoticima naznačeno kao prioritet političkih zvaničnika širom sveta. Trgovina ljudima je jedna od najvažnijih tema organizacija u sistemu UN, OEBS, Pakta za stabilnost Jugoistočne Evrope i dr. Prateći aktuelna gledišta o tretiranju fenomena trgovine ljudima, ne samo kao društvenog, već i kao bezbednosnog problema, NATO je odlučio da proglasi bezbednosnim pitanjem ono što je zapravo društveni problem ili problem policije, ali ta inicijativa odražava naglašenu svest društva da je trgovina ljudima pretnja NATO operacijama, koje i same mogu da izazovu ili pospeše potražnju za trgovinom ženama. Razne međunarodne organizacije procenile su da godišnje više stotina hiljada ljudi postanu žrtve trgovine ljudima. Trgovina ljudima je značajan izvor prihoda kriminalnim organizacijama čije aktivnosti mogu da destabilizuju zvanične vlade i podriju misije Alijanse. Polazeći od kompleksnih društvenih kretanja na nacionalnom i nadnacionalnom nivou, koja uslovljavaju i donose dinamične i radikalne promene, u datim okolnostima Vojska Srbije morala bi i mora da se adaptira i reformiše, što podrazumeva neke nove funkcije u društvu, u cilju ispunjavanja obaveza koje ima u odnosu na bezbednost države i njenih građana. Jedna od tih funkcija jeste i civilno-vojna saradnja. Vojska Srbije trebalo bi da koristi standarde i procedure NATO, kako bi obezbedila kompatibilnost koja je neophodna za učešće u mirovnim operacijama, van teritorija naše zemlje. Program NATO usmeren ka suzbijanju trgovine ljudima, što podrazumeva i zaštitu prava žrtava, jedan je od projekata koje bi u potpunosti trebalo implemenirati u normativno-pravne i strateško-doktrinirane dokumente Vojske Srbije.

HARMONISATION OF NATIONAL LEGISLATION WITH EUROPEAN STANDARDS IN THE FIELD OF PROTECTION OF VICTIMS OF HUMAN TRAFFICKING

SUMMARY

In democratic societies, actions of the state are determined by human rights, or actually, rights and needs of people. European standards induce government institutions not to serve to any fundamental reason but only to the reason that has the protection of human rights for its goal. As in no other segment of protection of human rights a general consensus was reached among the EU member states to protect human rights of victims of human trafficking since it was recognised as an extreme form of violation of human rights. Human trafficking is a complex phenomenon and therefore, the development of international law and the protection of rights of victims have a long and diverse history. European standards point out a whole corps of rights of victims within the context of a criminal procedure in cases of human trafficking.

The process of implementation of European standards within national legislation frameworks in stamping out human trafficking is burdened with numerous objective difficulties, although constant progress has been achieved in the protection of human rights of victims of human trafficking. According to the current opinions, the treatment of the phenomenon of human trafficking is not considered only as a social problem, but also as a security one. This is supported by the NATO activities, and there are tendencies in the activities of the Army of Serbia to offer help to civilian institutions in this field.